

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015 October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ENGELLİLERE YÖNELİK TEMEL ULUSAL MEVZUATIN TOPLUMSAL CİNSİYET
AÇISINDAN İÇERİK ANALİZİ
THE CONTENT ANALYSIS OF BASIC NATIONAL LEGAL LEGISLATION FROM THE POINT OF
GENDER

Ali Rıza ABAY*
Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU**

Öz

Toplumsal cinsiyet açısından, engelli kadınlar engelli erkeklere oranla daha dezavantajlı konumdadırlar. Engellilerle ilgili temel yasal metinlerde bu duruma yer verilmesi, uygulama açısından önemlidir. Bu çalışma “Engelli kadınların çoklu dezavantajlı konumlarına yasal mevzuat içerisinde yer verilip verilmediği” temel problemi üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın amacı “Sosyal gerçeklik göz önüne alındığında engellilere ilişkin yasal düzenlemelerde, engelli kadınların hem kadın olmaları hem de herhangi bir engele sahip olmalarından ötürü en az çifte dezavantajlı konumlarına ilişkin koruyucu tedbirlere yer verilmesinin önemini belirlemek”tir. Çalışmada engellilerle ilgili temel yasal düzenlemelere, toplumsal cinsiyet açısından, nitel veri analiz programı MAXQUDA11 ile içerik analizi yapılmıştır. Türkiye’de engellilere dair temel yasal mevzuatta, B.M. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme hariç, toplumsal cinsiyet vurgusunun yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Engellilik, Engelli Kadınlar, Ulusal Mevzuat.

Abstract

Women with disabilities are more disadvantaged than men with disabilities from the point of gender. It is important in practice that women with disabilities’ situation should be addressed in basic legal texts relating to people with disabilities. The research problem of this study is “Whether women with disabilities’ multiple disadvantage is addressed on the legislation or not”. The aim of this study is to determine the importance of giving ground to the protective measures for women with disabilities who have at least double disadvantage because of both being woman and having disability in the legislation considering the social reality. In this study, the basic national legal legislation about people with disabilities are analyzed by MAXQUDA11, qualitative analysis program which is realized content analysis, in terms of gender. As a result of the study, there is inadequate situation in national legal order about people with disabilities from the point of gender emphasis except UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Keywords: Gender, Disability, Women with Disabilities, National Legal Legislation.

GİRİŞ

Türkiye’de engelli bireylere yönelik düzenlenen araştırmalar incelendiğinde engelli bireylerin genel nüfusa göre dezavantajlı konumda olduğu görülürken, engelli kadınların da engelli erkeklere oranla daha dezavantajlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin ilk ve en genel engellilik araştırması olan 2002 yılı Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre; engelli kadınlar engelli erkeklere oranla toplumsal hayata katılımında çok daha fazla dezavantajlı konumdadır. Araştırmaya göre, Türkiye’de engelli nüfusun toplam nüfusa oranı %12,29’dur. Bu oran içerisinde engelli kadınların (%13.45) oranı, engelli erkeklerden (%11.10) daha fazladır. Bu dağılım içerisinde okuma yazma bilmeyen ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerin oranı %28.14 iken; engelli kadınların oranı %48.01’dir. Süreğen hastalığa sahip okuma yazma bilmeyen engelli erkeklerin oranı %9.78, kadınların ise %35.04’tür. Aynı araştırmada engelli olan bireylerden her beş kişiden yalnızca birinin istihdama katıldığı ve istihdama katılımın cinsiyet bazında birbirinden çok farklılaştığı belirtilmiştir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerin istihdama katılım oranı %32.22 iken, kadınlarda %6.71’dir. Süreğen hastalığa sahip erkeklerin istihdama katılım oranı %46.58 iken, kadınlarda %7.21’dir. (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA], 2009: 6, 9, 14, 15). Sonuçları değerlendirdiğimizde engelli kadınların engelli erkeklere oranla çok daha fazla dezavantajlı konumda olduğu ortadadır. Engelli kadınların çoklu dezavantajlı konumlarına yasal mevzuat içerisinde yer verilip verilmediği bu çalışmanın temel problemidir. Çalışmanın ana amacı ise “Sosyal gerçeklik göz önüne alındığında engellilere ilişkin yasal düzenlemelerde engelli kız çocuklarının ve kadınların hem kadın olmaları hem de herhangi bir engele

* Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

** Arş. Gör., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ve Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ftmkahraman@gmail.com

sahip olmalarından ötürü en az çifte dezavantajlı konumlarına ilişkin koruyucu tedbirlere yer verilmesi önemini belirlemek”tir.

Yasal düzenlemeler toplumsal hayatın işleyişini belirleyen ve bireylere karşı yaptırım gücü olan üst toplumsal kurallar arasında yer almaktadır. Yasal düzenlemeler ile toplumsal hayat arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim önemlidir. Yasal düzenlemelerin toplumsal hayatı şekillendirdiği gibi, toplumsal hayatın gerçekliğinin yansımaları da yasal düzenlemeler içerisinde yer alır. Toplumun dezavantaja sahip bireylerinden olan engelli bireylere ilişkin temel yasal düzenlemelerde de engelli bireylerin sosyal gerçekliğine ilişkin durumların yansımalarını bulunmaktadır. Örneğin BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’de engelli bireylerle ilgili olarak ayrımcılık yapılan tüm sosyal alanlara işaret edilmektedir: bağımsızlık, insanlık onuru, bireysel özerklik, ayrımcılık, topluma tam ve etkin katılım, çeşitlilik, fırsat eşitliği, erişilebilirlik, kadın-erkek eşitliği, bilinçlendirme, yaşama hakkı, yasa önünde eşit tanınma, adalete erişim, kişi özgürlüğü ve güvenliği, işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye maruz kalmama, sömürü, şiddet veya istismara maruz kalmama, kişisel bütünlüğün korunması, seyahat özgürlüğü, uyruklu, topluma dâhil olma, kişisel hareketlilik, düşünce ve ifade özgürlüğü, bilgiye erişim, özel ve aile hayatına saygı, eğitim, sağlık, rehabilitasyon ve rehabilitasyon, çalışma ve istihdam, yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma, siyasal yaşama katılma, kültürel yaşam, dinlenme, boş zaman ve spor aktiviteleri (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 2008).

Bu araştırma “Türkiye’de engelliler hakkındaki ulusal yasal mevzuatta toplumsal cinsiyet vurgusu yeterli olmadığından, yasaların toplumsal hayatta uygulanmasında engelli kadınların en az çifte dezavantajlı konumu göz ardı edilmektedir. Bu durum engelli kadınların toplumsal hayata aktif bireyler olarak katılımını engelleyen unsurların başında gelmektedir.” genel hipotezi doğrultusunda tasarlanmıştır. Bu doğrultuda engelli bireylere ilişkin olarak Türkiye’nin iç hukukunda yer alan temel yasal düzenlemeler çalışmanın amacı doğrultusunda toplumsal cinsiyet vurgusu açısından içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada ele alınan temel yasal mevzuat içerisinde şunlar yer almaktadır:

1. T.C. Anayasası
2. B.M. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
3. Engelliler Hakkında Kanun
4. Milli Eğitim Temel Kanunu
5. Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Çalışma içerisinde İş Kanuna ve Mesleki Eğitim Kanunu’na da yer verilmek istenmiştir. Ancak her iki Kanunun engelli bireylerle ilgili bölümlerinde herhangi bir toplumsal cinsiyet vurgusu yer almadığından, bulgular kısmında bu Kanunlara yer verilememiştir.

Araştırmada ilk olarak toplumsal cinsiyet ve engellilik konularına değinilmiştir. Sonrasında çalışmanın yöntemi açıklanmıştır ve bulgular kısmında araştırmanın amacı doğrultusunda ele alınan temel ulusal yasal mevzuat toplumsal cinsiyet vurgusu açısından analiz edilmiştir. Çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile sonlandırılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet ve Engellilik

Erkek ve kadın olma kimliğini belirleyen biyolojik cinsiyetin yanı sıra erkek ve kadın olmanın kültürel olarak da şekillendiğine işaret eden toplumsal cinsiyet kavramı artık hem akademik hem de edebi yazında önemli bir yere sahiptir. Lorber (2005: 9) toplumsal cinsiyeti “sosyal bir statü, yasal bir atama ve kişisel kimlik” olarak tanımlamıştır ve ekonomi, aile, kültür, din ve hukuk gibi temel sosyal kurumların toplumsal cinsiyetin normlarını ve rollerini şekillendirdiğini belirtmiştir. Giddens (2000: 120) da toplumsal cinsiyetin doğuştan olmadığını, gündelik yaşamdaki eylemlerle oluşturulduğunu belirtmiştir. Toplumsal cinsiyeti tıpkı ırk ve sınıf gibi eşitsizlik kaynaklarından biri olarak kabul eden Rothman’a (2002: 5) göre bu üç faktör birbirinden bağımsız olarak tamamen anlaşılabilir. Bu üç faktörün yanında eşitsizliğin bir diğer kaynağı olan engellilik durumunu da eklediğimizde kesişimsel alanların varlığının sosyal hayatta nasıl çoklu dezavantajlı konum oluşturduğu daha iyi görülebilir.

Toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde hem erkek hem de kadına birden yer verilmekte iken Lorber’in (2005: 5) de dikkat çektiği gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği konuşulurken kadınların erkelere oranla dezavantajlı konumda olduğu kabul edilmiştir. Aynı sosyal sınıfa mensup kadınların erkelere oranla daha az eğitim aldığına da dikkat çeken Lorber (2005: 6, 7), toplumdaki temel sosyal ve kültürel kurumların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini desteklediğini vurgulamıştır. Örneğin yasal mevzuatın statükoyu desteklediğini ve sonuçları düzeltmeyi çoğunlukla imkânsızlaştırdığını belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet ve engellilik olgularını, engelliliğin sosyal bağlamı içerisinde değerlendiren Burcu (2015: 82-94), engelli erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet nedeniyle baskı altına alındığını, ancak engelli kadınların iki kat daha fazla dezavantajlı konumda yer aldığı kabul edildiğini belirtmiştir. Hem kadın olmak hem de en az bir engele sahip olmak engelli kadınları en az çifte dezavantajlı durumla karşı karşıya bırakmaktadır. Engelli kadınların bu konumları çeşitli araştırmalarla da ortaya konulmuştur.

Örneğin; Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dünya Sağlık Örgütü'nün 51 ülkeyi kapsayan araştırmasında engelli erkeklerin istihdam oranının %52,8 iken, engelli kadınların istihdam oranının %19,6 olduğunu aktarmıştır (Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,2011 :12).

Shaw, Chan ve McMahon (2012: 83), engellilik ile diğer korumalı alanların (kadın, yaşlı, azınlık gibi) kesişimi konusunun net olmadığını, bu konudaki araştırmaların neredeyse hiç yapılmadığını, bunun sebebinin ise net olmadığını belirtmiştir. Smith ve Hutchison'un (2004) görüşlerine katılan Degener (2011: 29) de engellilik çalışmaları içerisinde toplumsal cinsiyet ve ırk konularının baskın olmadığını ifade etmiştir.

Burcu (2015: 84), engelli kadın ve erkeğin engellilik deneyimini paylaşımlarına rağmen, toplumsal cinsiyetin ve engelliliğin dezavantajlarının kesişiminde yer alan engelli kadınların engelli erkeklere oranla daha fazla dezavantajlı konumda olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle de engelli kadınların toplumsal yaşamda sosyal izolasyonla karşılaşmalarının daha olası olduğunu belirtmiştir. Ona göre aynı durum engelli erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerini başarı ile yerine getiremediğinde de geçerlidir. Ancak engelli kadının durumunun birçok toplumda daha trajik olduğunu, engellilik ve kadınlığın kesişiminin daha katı bir hal aldığını ifade etmiştir:

"Kadının bedensel/fiziksel özelliklerindeki kısıtlanmalar, ondan beklenen cinsiyete dayalı rollerinin 'başarıyla' sergilenebilmesinde toplumun engelli kadın olmaya yüklediği anlama bağlı bir sorun olarak şekillenmektedir" (Burcu, 2015: 84, 85).

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması verileri değerlendirildiğinde engelli bireyler arasındaki toplumsal cinsiyet farkının engelli bireylerin toplumsal hayata katılımında önemli bir belirleyici olduğu görülmüştür. Örneğin araştırma sonucuna göre; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engelli erkeklerde işsizlik oranı %14.57 iken, kadınlarda %21.54'tür. Süreğen hastalığı olan erkeklerin işsizlik oranı %10.28 iken, kadınların işsizlik oranı %12.84'tür. Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre sosyal güvenliğe sahip olma durumu engelli kadınlarda engelli erkeklere oranla daha fazla olduğu da belirlenmiştir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engelli kadınların %51.41'i sosyal güvenliğe sahip iken, erkeklerin %44.84'ü sosyal güvenliğe sahiptir. Süreğen hastalığına sahip engelli kadınların %64.56'sı, erkeklerin ise 62.40'ı sosyal güvenliğe sahiptir (T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA], 2009: 16). Buradan yola çıkarak engelli kadının dezavantajlı konumunun istatistiksel verilerle de ortaya konduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, zor konumda bulunan engelli kadınlar, engelli erkeklere oranla daha fazla korunma ihtiyacı hissetmektedir. Bu durum sosyal güvenliğe sahip engelli kadınların engelli erkeklere oranla neden daha fazla olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışan engelli kadınların engelli erkeklere oranla çok daha az olmasına rağmen, sosyal korunma ihtiyacı nedeniyle sosyal güvenliğe sahip olma durumları daha fazladır.

Engellilerle ilgili yasal düzenlemelerin yurt dışı örneklerinde biri olan Amerikan Engelliler Yasası'na bakıldığında, engellilik ve toplumsal cinsiyet kesişiminin vurgulanmasında yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Yasa'nın istihdam ile ilgili olan 1. Başlığı ile ilgili olarak Burkhauser, Hountenville ve Wittenburg'un (2001) fikirlerine katılan Armstrong ve diğerleri (2011: 19, 20), söz konusu yasanın engelli bireylere karşı ayrımcılık problemleriyle ilgili farkındalığı artırdığını, ancak Başlık 1'in toplumsal cinsiyet ve engellilik temelindeki ayrımcılığı azaltmada başarılı olmadığını aktarmışlardır. Engelli bireylere karşı ayrımcılıkla ilgili farkındalık düzeyi yükselirken, ayrımcılık olaylarında bir azalmanın olmaması dikkat çekici bir unsurdur. Yasaların hayata geçirilmelerinde çeşitli kültürel etkenlerin rol oynadığı bir gerçektir. Yürürlüğe giren yasaların uygulamalarında ise çeşitli problemler belirmektedir. Bu problemler sadece farkındalık eksikliği olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının buna hazırlık düzeyi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet konulu çalışmalarda, özellikle "kadın" olgusuna olan ilginin haklı olarak fazla olmasına karşın, "erkek" olma olgusuna da değinilmektedir. Bu tavrın benzeri toplumsal cinsiyet ve engellilik konulu çalışmalarda da kendini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ve engellilik alanındaki çalışmalarda öncelikli yeri engelli kadınların almasına karşın; engelli erkeklerin kendilerinden beklenen erkek olma rollerinin sosyal inşasında sorunlarla karşılaştığını dile getiren araştırmalarda (Burcu, 2015: 91, 92, 93; Shuttleworth, 2004: 166) mevcuttur. Engelliler konusuna farklı bir açıdan bakan Özgökçeler (2013: 323) göre engelli bireylerle ilgili çalışmalarda önceliğin çocuklara ve gençlere verildiğini belirtmiştir. Ancak engelli kız çocukları ile erkek çocukları veya engelli genç kızlar ile genç erkekler arasında toplumsal cinsiyet ayrımından kaynaklanan herhangi bir tedbirin alındığına veya alınması gerektiğine değinmemiştir.

Cinsiyet ayrımı yapmadan tüm engelli bireylerin toplumsal hayatta ayrımcılığa uğradığı, engelli olmayan bireylere oranla eğitim, ekonomi, sağlık ve siyaset gibi temel sosyal kurumlardan daha fazla dışlandığı önemli bir sosyal gerçeklik ve sorundur. Bununla birlikte, engelli bireyler kendi içlerinde değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıktığı ve engelli kadınlar ile engelli erkeklerin toplumsal hayata katılmalarında birbirlerinden farklılaştıkları görülmektedir. Türkiye örneğinde engelli bireylere yönelik istatistik veriler değerlendirildiğinde Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2011 yılı

Nüfus ve Konut Araştırması verilerine göre; toplam 657 engelli erkeğin 226'sı (%37,3) tarımda, 153'ü (%25,2) sanayide, 228'i (%37,5) hizmet sektöründe çalışmakta iken toplam 307 engelli kadından 243'ü (%79,1) tarımda, 18'i (%5,8) sanayide, 46'sı (%15,1) ise hizmet sektöründe çalışmaktadır (TÜİK, 2013: 101). Bu verilere dayanarak engelli kadınlar ile engelli erkeklerin iş gücü durumlarının birbirlerinden oldukça farklılaştığı görülmektedir. Engelli kadınlar daha çok tarım gibi vasıfsız işlerde çalışırken, engelli erkeklerin istihdam alanları tarım, sanayi ve hizmet sektöründe birbirine yakın dağılımlar göstermektedir. Buradan yola çıkarak engelli bireyler arasında toplumsal cinsiyetin önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir.

Engelli kadınların toplumsal hayata daha etkin katılabilmeleri için güçlendirilmeleri gereklidir. Böyle bir güçlendirmenin önündeki en önemli engellerden biri; engelli kadınların var olan çoklu dezavantajlı konumlarına yasal mevzuat içerisinde yeterince yer verilmemesidir. Diğer bir engel ise; yasaların uygulamaya geçirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmamasıdır. Singleton, Breslin ve Metts (2002: 8) ise Hershey ve Stephens'in (1995) görüşlerine katılarak engelli kadınların güçlendirilmesinin önündeki en önemli engeller olarak yoksulluğu ve ekonomik fırsatların azlığını belirtmişlerdir. Ancak kanuni olarak sosyal koruma altına alınmayan engelli kadının ekonomik alanda güçlenmesi uygulamada zor görünmektedir.

YÖNTEM

Tepkisiz araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada araştırmanın amacı doğrultusunda ülkemizdeki engellilere ilişkin temel yasal metinlere toplumsal cinsiyet açısından içerik analizi yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet analizinde, kavramın içeriğine uygun olarak hem "kadın" hem de "erkek" kavramlarına bakılmıştır. Ancak analiz sürecinde "erkek" vurgusunun yapılmadığı, toplumsal cinsiyet açısından sadece "kadın" vurgusunun yapıldığı fark edilmiştir.

Neuman (2010: 466) içerik analizini "metnin içeriğini toplama ve analiz etme olarak tekniği" olarak tanımlamıştır. Neuman'a göre (2010: 468) içerik analizi "...bir konunun 'belirli bir mesafeden' incelenmesi gerektiğinde yararlıdır. Çalışmada yasal metinler toplumsal cinsiyet açısından içerik analizine tabi tutulduğunda hem açık kodlama[†] hem de örtük kodlama[‡] kullanılmıştır.

Türkiye'de engelliler hakkındaki ulusal mevzuatın tam listesine Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web sayfasından ulaşılmıştır.[§] Ulusal mevzuat listesinde "Anayasa, Kanunlar, Kanun Hükmünde Kararnameler, Bakanlar Kurulu Kararları, Yönetmelikler, Tebliğler, Genelgeler, Sirkülerler, Görüşler" yer almaktadır. Bu listenin ilk iki sırasında yer alan başlıklar çalışmanın konusu açısından uygun görülmüştür: 1. Anayasa, 2. Kanunlar. Kanunlar başlığı altından da engelli bireyler hakkında adından daha sık söz edilen temel kanunlar tercih edilmiştir. Bu kanunlar arasında şunlar yer almaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015):

- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (Çalışma içerisinde bu yasal düzenlemeden "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme veya Sözleşme" olarak söz edilecektir.)
- Engellilerin Hakkında Kanun
- Milli Eğitim Temel Kanunu
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Çalışmada ele alınan yasal metinlere nitel araştırma veri analizi yazılım programlarından biri olan MAXQUDA11 ile içerik analizi yapılmıştır. Analiz sırasında program aracılığı ile yasal metinlerin toplumsal cinsiyet vurgusu yer alan maddelerine tematik kodlama yapılmıştır. Analiz sonucunda program aracılığı ile oluşturulan One Case Modellemelerine görsel olarak yer verilmiştir.

BULGULAR

1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

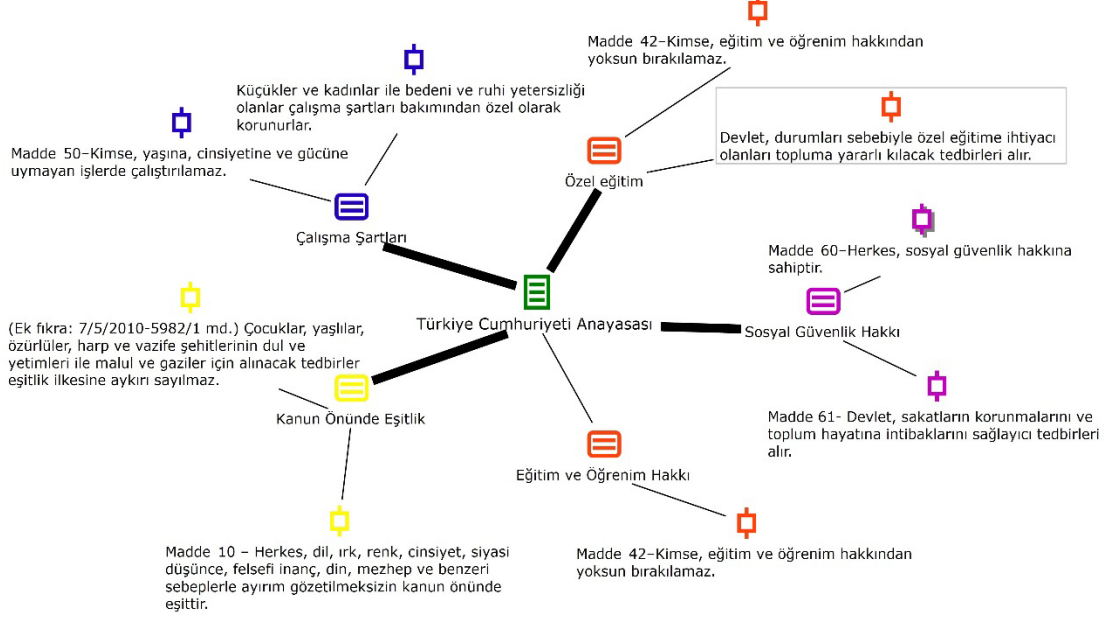
18.10.1982 tarihinde kabul edilen 2709 kanun numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası engelli bireylerin durumlarına değinen maddeleriyle ilgili olarak en son 07.05.2010 tarihinde değişikliğe uğramıştır. Anayasanın engellilerle ilgili olan maddelerine içerik analizi yapıldığında, tematik kodlama sonucunda aşağıda yer alan durum modellemesi ortaya çıkmıştır:

[†] Açık kodlama, bir metnin görünürdeki içeriğinin kodlanmasıdır (Neuman, 2010: 470).

[‡] Örtük kodlama, bir metnin içeriğinde yatan örtülü anlamın aranmasıdır (Neuman, 2010: 471).

[§] Bakınız, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ulusal Mevzuat: <http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat>

One Case Model 1: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Engelliler Hakkındaki Bölümler)

18.10.1982 tarihinde kabul edilen ve 9.11.1982 tarihinde yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesi kanun önünde eşitliği ifade etmektedir. Bu madde ülkemizde ayrımcılık karşıtı hukukun temelidir ve 2004 ve 2010 yıllarında eklenen yeni hükümlerle değişikliğe uğramıştır. Bu maddeye göre; "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir". Bu maddeye eklenen 7.05.2004 tarihli fıkra ile "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür". Bu ek fıkraya 7.05.2010 tarihinde eklenen yeni hüküm ile "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" denilmiştir. Ayrıca 7.05.2010 tarihinde eklenen yeni bir fıkra ile "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz. Hiçbir kişiye, aileye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar." denilmiştir. Yapılan son değişikliklerle "Kanun Önünde Eşitlik" maddesine hem kadınları hem de engellileri koruyucu hükümler getirilmiştir. Bu madde içerisinde "erkek, kadın, engelli (özürlü)" kavramları ayrı ayrı kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak T.C. Anayasasının toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetici olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Anayasa içerisinde engelli kadın veya başka bir kişisel alanı temsil eden gruplara yer verilmemiştir. Buradan yola çıkarak da Anayasanın çoklu ayrımcılık ilkesine göre düzenlenmediğini söyleyebiliriz.

T.C. Anayasası'nın 42. Maddesi'nde "Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" denmektedir. Aynı maddenin alt fıkrasında "...Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır." diyerek engelli bireylerin eğitim haklarını koruma altına almıştır. Anayasanın 50. Maddesinde "Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz" diyerek hem açık bir şekilde "toplumsal cinsiyete" hem de örtük bir şekilde "engellilik" durumuna vurguda bulunulmuştur. Ayrıca aynı maddenin hemen alt fıkrasında "Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar." Hükmü ile "toplumsal cinsiyet" ve "engelliliğe" yeniden vurgu yapılmıştır.

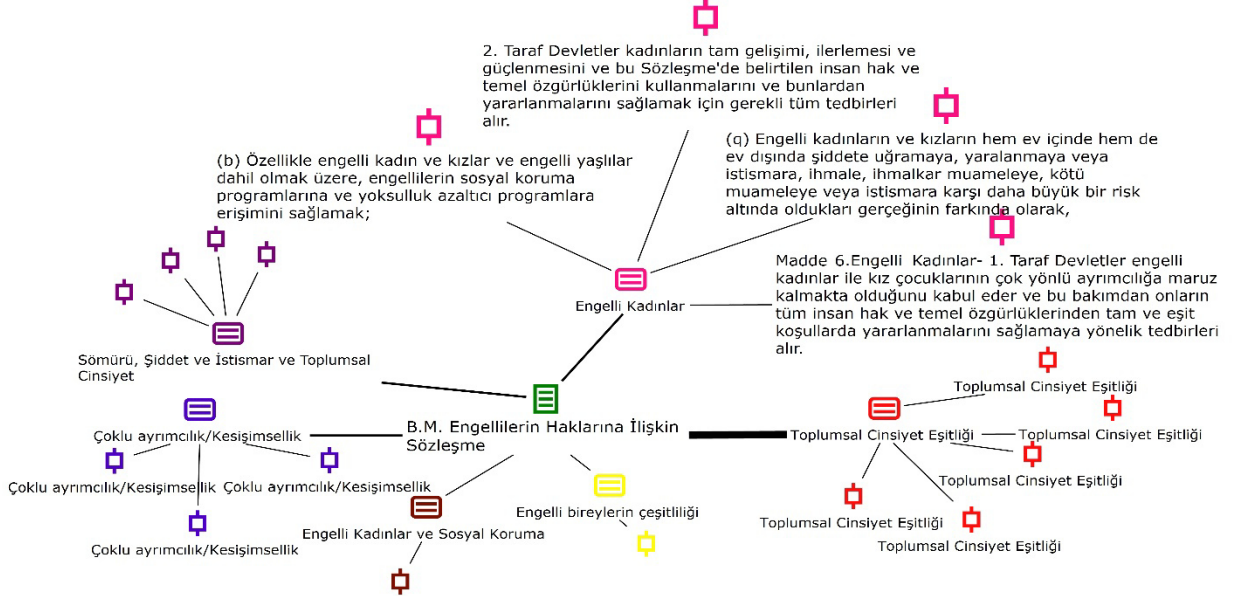
T.C. Anayasası'nın 60. Maddesi'nde ise "Herkes sosyal güvenlik hakkında sahiptir" hükmü ile genel olarak tüm toplumsal kesimler korunmaya çalışılmıştır. Sosyal güvenlik hakkına herkesin sahip olduğunun belirtildiği bu maddeden sonra 61. Madde de sosyal güvenliğin özel olarak korunması gereken kişilere değinmiştir. Buna göre "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır."

T.C. Anayasası'nın engelli bireyleri de özel olarak kapsayan hükümlerine bakıldığında, toplumsal cinsiyete vurguda bulunulmasına rağmen, çoklu dezavantajlı durumları içeren kişisel alanlarda yer alan bireylerin durumlarına dair herhangi bir koruyucu, hak sağlayıcı ve en önemlisi fırsat eşitliğini vurgulayıcı herhangi bir hükme yer verilmediği görülmektedir.

2. B.M. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

3.12.2008 tarihinde yayınlanan 5825 numaralı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile engelli bireylerin haklarını en geniş ve ayrıntılı şekilde ele alan B.M. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Türkiye'nin iç hukukunun bir parçası haline getirilmiştir. Sözleşmeye toplumsal cinsiyet bakış açısıyla içerik analizi yapıldığında, tematik kodlama sonucunda aşağıda yer alan modelleme şekillenmiştir:

One Case Model 2: B.M. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

B.M. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme toplumsal cinsiyet kavramına yapılan vurgular açısından diğer resmi mevzuata göre oldukça zengindir. Sözleşmeye taraf devletlerin konuyla ilgili ön kabullerinin sıralandığı Giriş bölümünün (d) bendinde “Kadınlara İlişkin Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme”ye göndermede bulunulmuştur. (i) bendinde “engelli bireylerin çeşitliliğinin kabul edildiği” vurgulanmıştır. Bu çeşitlik içerisinde toplumsal cinsiyet farklılıklarının da örtük anlam olarak varlığı söz konusudur. (p) bendi ise sözleşmenin çoklu ayrımcılığa açık bir şekilde atıfta bulunan önemli bir kabuldür: “İrk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyulduğu” belirtilmiştir. Burada sadece cinsiyete değil, birçok dezavantajlı duruma sahip engelli bireylerin karşı karşıya kaldıkları çoklu ayrımcılığa sahip koşulların varlığı kabul edilmiştir. (q) bendinde ise engelli kadınların ve kızların maruz kaldığı istismar durumlarına direkt olarak vurguda bulunulmuştur: “Engelli kadınların ve kızların hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkar muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında” olduğu belirtilmiştir. (s) bendinde ise doğrudan engelli bireyler arasındaki cinsiyet eşitliğine işaret edilmiştir: “Engellilerin insan temel hak ve özgürlüklerinden tam yararlanmasını teşvike yönelik çabalara cinsiyet eşitliği perspektifinin de eklenmesi gerektiği” vurgulanmıştır.

Sözleşmenin “Giriş” bölümünde toplumsal cinsiyete ilişkin dört kez açık bir şekilde vurguda bulunulduğu tespit edilmiştir. Sözleşme, giriş bölümünden itibaren engelli bireylerin çeşitliliğini, toplumsal cinsiyet farklılıklarını ve bu anlamda engelli kadınların ve kız çocuklarının daha dezavantajlı konumlarını, çoklu ayrımcılığın varlığını kabul ettiğini bildirmiştir.

Sözleşmenin “Genel İlkeleri”nin sayıldığı 3. Maddenin (g) bendinde “Kadın-erkek eşitliği”ne dayandığı vurgulanmıştır. Bu madde de açık bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğinin kabul edildiği görülmektedir.

Sözleşmenin 6. Maddesi başı başına “Engelli Kadınlar” ile ilgilidir. Buna göre:

“Taraf Devletler engelli kadınlar ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.

Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme’de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır” (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 2008). Bu maddede hem engelli kadınlardan söz edilerek doğrudan toplumsal cinsiyet vurgusu

yapılmıştır. Aynı zamanda engelli kadınların maruz kaldığı çoklu ayrımcılığa ve de toplumsal cinsiyet eşitliğine vurguda bulunulmuştur. Sözleşme, engelli kadınların çoklu ayrımcılığını uluslararası kamuoyunda resmi bir şekilde belgeleyen ve bağlayıcılığı olan önemli bir düzenleyicidir.

Sözleşmenin 16. Maddesi'nde "sömürü, şiddet veya istismara maruz kalma ile toplumsal cinsiyet" vurgusu yapılmıştır. Engelli bireyleri sömürü, şiddet ve istismarın cinsiyete dayalı her halinden korumaya işaret etmiştir. Engelli bireylerin cinsiyetlerine uygun bakım sağlayıcı desteğinin önemini belirterek, koruma hizmetlerinde cinsiyet duyarlılığına dikkat çekmiştir. Eğer koruyucu hizmetlerin sunulması da dahil herhangi bir şekilde sömürü, şiddet ve istismara maruz kalan engelli bireylerin tedavisinde cinsiyetle bağlantılı özel ihtiyaçların dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Engelli bireylere karşı her türden sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespitinde ve soruşturulmasında "kadın merkezli" politikaların da işleme alınması gerektiğini belirtmiştir. Sözleşmenin "Sağlık" konusunun ele alındığı 25. Maddesi'de toplumsal cinsiyet vurgusunda bulunulmuştur: "Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır."

Sözleşmenin "Yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma" konulu 28. Maddesi'nin 2. Fıkrasının (b) bendinde "özellikle engelli kadınların ve kızların sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimlerinin sağlanması gerektiği" belirtilerek toplumsal cinsiyet vurgusu yapılmıştır.

Sözleşmenin "engelli hakları komitesi"nin oluşturulmasını konu alan 34. Maddesinin 4. Fıkrasında engelli hakları komitesinin üyelerinin kadın-erkek temsilinin dengeli olması gerektiği belirtilerek toplumsal cinsiyet vurgusunda bulunulmuştur.

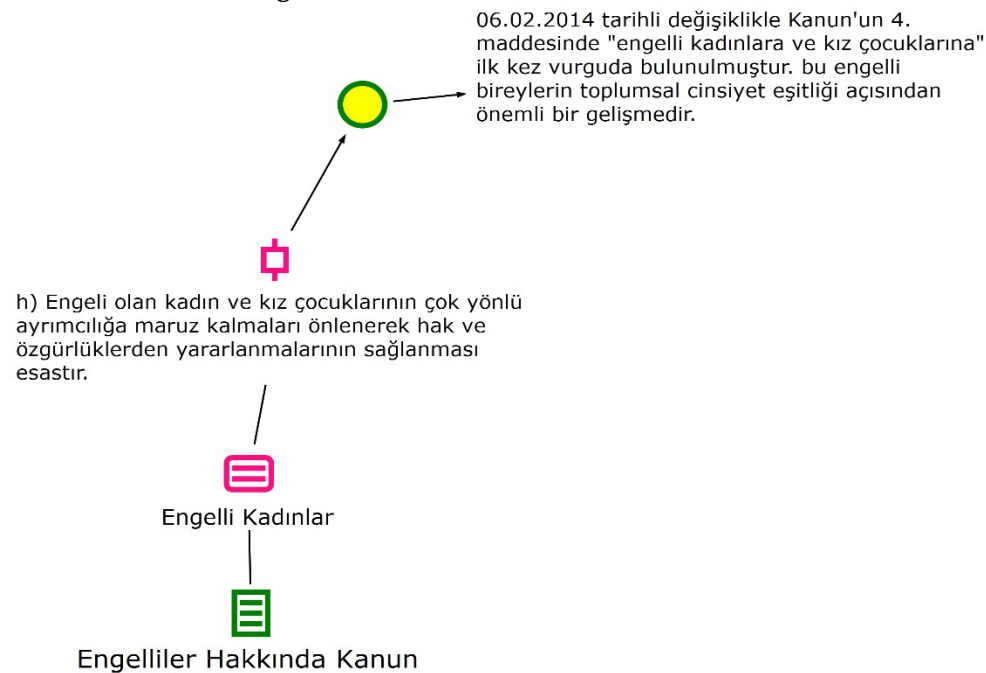
Sözleşmenin "Eğitim" konusunu ele aldığı 24. Maddesi ile "Çalışma ve İstihdam" konulu 27. Maddesi'nde herhangi bir toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusunda bulunulmamıştır.

Sözleşmenin toplumsal cinsiyet açısından içerik analizine tabi tutulmasıyla sözleşmede toplamda 15 kez toplumsal cinsiyet vurgusunun yapıldığı tespit edilmiştir.

3. Engelliler Hakkında Kanun

01.07.2005 tarihinde yayınlanan 5378 numaralı Engelliler Hakkında Kanun, Türkiye'de özel olarak engelli bireylere ilişkin düzenlenmiş ilk kanundur. Kanun'a toplumsal cinsiyet açısından içerik analizi yapıldığında, tematik kodlama sonucunda aşağıdaki modelleme ortaya çıkmıştır:

One Case Model 3: Engelliler Hakkında Kanun

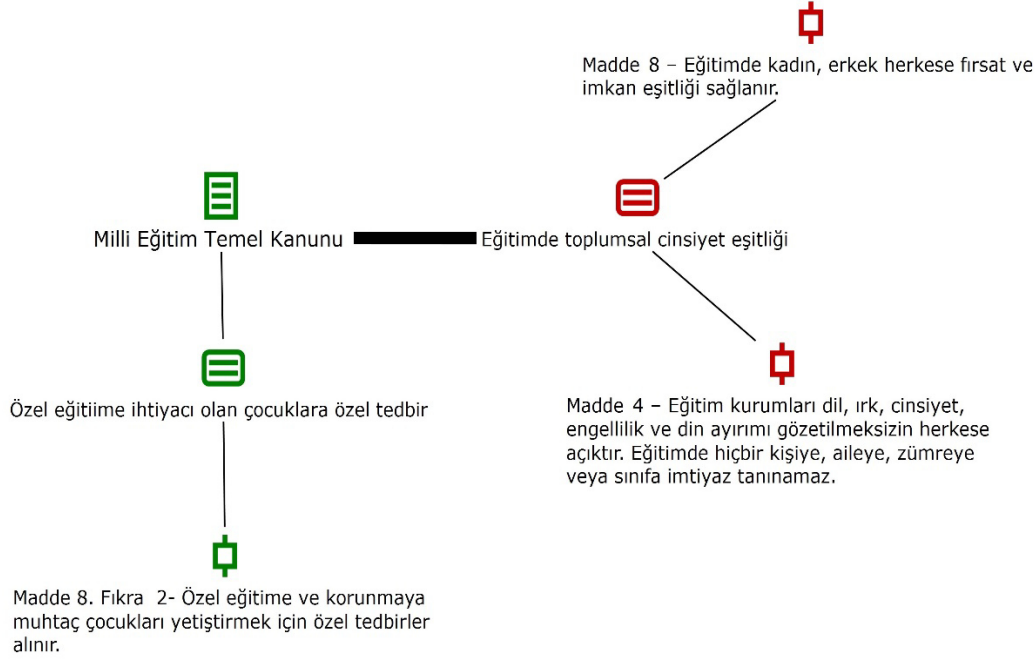

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun son olarak 06.02.2014 yılında değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik ile o tarihe kadar Kanun'da yer almayan "engelli kadın ve kız çocuğu" kavramları Kanun'a eklenmiş ve engelli kadınların ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa uğradığı kabul edilmiştir. Ancak Kanun'un eğitim, mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon ile istihdam konularının işlendiği maddelerinde toplumsal cinsiyete dair hiçbir vurguda bulunulmamaktadır.

4. Milli Eğitim Temel Kanunu

14.06.1973 tarihinde kabul edilen 1739 numaralı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun engelli bireylerle ilgili bölümlerine toplumsal cinsiyet açısından içerik analizi yapıldığında, tematik kodlama sonucunda aşağıdaki modelleme ulaşılmıştır:

One Case Model 4: Milli Eğitim Temel Kanunu (Engellilere İlişkin Bölümler)

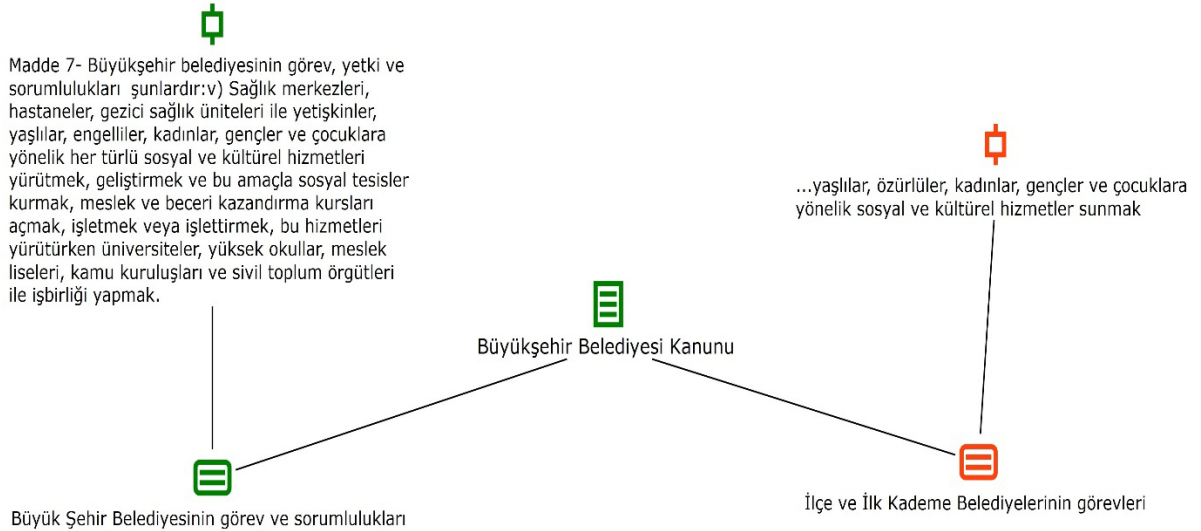

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine vurguda bulunulmuştur. Ayrıca 4. Maddede hem "cinsiyet" hem de "engellilik" vurgusu bulunmaktadır. 8. Maddede özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların eğitimi ile ilgili tedbirlere yer verilmiştir.

5. Büyükşehir Belediyesi Kanunu

10.07.2004 tarihinde kabul edilen 5216 numaralı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun engellilerle ilgili olan bölümlerine toplumsal cinsiyet açısından içerik analizi yapıldığında, tematik kodlama sonucunda aşağıdaki modelleme ortaya çıkmıştır:

One Case Model 5: Büyükşehir Belediyesi Kanunu

5216 numaralı Büyükşehir Belediyesi Kanununda "engelliler ve kadınlar" ayrı ayrı bahsedilmiştir. Ancak büyükşehir belediyelerinin hem engellilere hem de kadınlara yönelik her türden sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmekle sorumlu tutulmaları önemlidir.

Çalışma konusu açısından önemli olan 22.05.2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu ve 05.06.1986 tarihli 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nun engelli bireylerle ilgili olan bölümlerine toplumsal cinsiyet açısından içerik analizi yapılmıştır. Ancak analiz sonucunda her iki Kanun'da da herhangi bir toplumsal cinsiyet vurgusu tespit edilememiştir. Bu nedenle bu Kanunlara ilişkin bir modelleme de geliştirilememiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal yaşama katılmada ve dolayısıyla toplumla bütünleşmede çeşitli zorluklarla karşılaşan engelli bireylerin dezavantajlı durumlarını ortaya koyan birçok araştırmada engelli kadınlar ile engelli erkekler arasında önemli farklar olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak engelli bireyler arasındaki toplumsal cinsiyet faktörünün dezavantajlı durumun şiddetini belirlemede önemli bir etken olduğu söylenebilir.

"Engellilere Yönelik Temel Ulusal Mevzuatın Toplumsal Cinsiyet Açısından İçerik Analizi" konulu bu çalışmada Türkiye'de engelli bireylerle ilgili olan yasal düzenlemeler arasından seçilen beş temel yasal metine toplumsal cinsiyet kavramına olan vurgu açısından içerik analizi yapılmıştır. Çalışma "Engelli kadınların çoklu dezavantajlı konumlarına yasal mevzuat içerisinde yer verilip verilmediği" temel problemi üzerine inşa edilmiştir. Çalışma sonucunda çalışmanın amacı olan "Sosyal gerçeklik göz önüne alındığında engellilere ilişkin yasal düzenlemelerde engelli kız çocuklarının ve kadınların hem kadın olmaları hem de herhangi bir engele sahip olmalarından ötürü en az çifte dezavantajlı konumlarına ilişkin koruyucu tedbirlere yer verilmesi önemini belirlemeye" ulaşılmıştır. Türkiye'nin engelli bireylere ilişkin yasal mevzuatında toplumsal cinsiyet eşitliğine yeterince yer verilmemesi, uygulamada engelli kadınların karşı karşıya kaldığı çoklu dezavantajlı konumla örtüşmemektedir. Buradan yola çıkarak, engellilerle ilişkili yasal metinlerin, Türkiye'nin gerçekliği ile uyuşmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Engelli bireylerle ilgili var olan temel yasal düzenlemelerin hiçbirinde engelli kadınların eğitim ve istihdam içerisindeki çoklu dezavantajlı konumlarını düzeltmeye yönelik hiçbir vurgunun olmadığı ortadadır. Engelli kadınların eğitim ve istihdam içindeki temsil düşüklüğü göz önüne alındığında, durumun ciddiyeti daha da netleşmektedir.

Çalışma sonucunda, çalışmanın genel hipotezi olan "Türkiye'de engelliler hakkındaki ulusal yasal mevzuatta toplumsal cinsiyet vurgusu yeterli olmadığından, yasaların toplumsal hayatta uygulanmasında engelli kadınların çoklu dezavantajlı konumu göz ardı edilmektedir. Bu durum engelli kadınların toplumsal hayata aktif bireyler olarak katılımını engelleyen unsurların başında gelmektedir." kısmen doğrulanmıştır. Ancak hipotezin tam olarak test edilebilmesi için konuyla ilgili daha geniş ve uygulamalı bir araştırmanın daha yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ARMSTRONG, AMY J., KOCH, Lynn C., LEWIS, Allen N., HURLEY, Jessica E., LEWIS, Pamela H. ve MCMAHON, Brian T. (2011). Gender, Disability, and ADA Title I Employment Discrimination: A Comparison of Male and Female Charging Party Characteristics: The National EEOC ADA Research Project. [Electronic Version] *Review Disability Studies: An International Journal*. 7. 1: 19-33 (11.10.2013).
- BURCU, Esra (2015). *Engellilik Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KANUNU, s. 5216. T.C. (2004).*
- DEGENER, Theresia (2011). Intersections Between Disability, Race and Gender in Discrimination Law. D. Schiek ve A. Lawson (Ed.). *European Union Non-Discrimination Law and Intersectionality: Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination* içinde. UK: Ashgate Publishing Company, 29-46.
- ENGELLİ VE YAŞLI HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2015). *Ulusal Mevzuat*. <http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat> adresinden 23 Temmuz 2015 tarihinde edinilmiştir.
- ENGELLİLER HAKKINDA KANUN, s.5378. T.C. (2005 ve 06.02.2014-6518/64 md.)*
- ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞMENİN ONAYLANMASININ UYGUN BULUNDUĞUNA DAİR KANUN, s. 5825. T.C. (2008).*
- GIDDENS, Anthony (2000). *Sosyoloji*. H. Özel ve C. Güzel (hızl.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- LORBER, Judith (Ed.) (2005). *Gender Equality: Feminist Theories and Politics*. Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.
- MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNU, s.1739.T.C. (1973).*
- NEUMAN, W. Lawrence (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar 2. Cilt. (4. Basım)*. S. Özge (çev.). İstanbul: Yayın Odası. (Orijinal baskı tarihi 2006).
- ÖZGÖKÇELER, Serhat (2013). Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar. *Sosyal Politika*. A. Tokol ve Y. Alper (der.). Bursa: Dora Basım, 319-44.
- ÖZÜRLÜ VE YAŞLI HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2011). *İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi Özet Rapor*. http://eyh.aile.gov.tr/data/5458c557369dc34c643cef43/igucu_engelliler_ozet_rapor.pdf adresinden 31Aralık 2014 tarihinde edinilmiştir.
- ROTHMAN, Robert A. (2002). *Inequality and Stratification: Race, Class, and Gender*. New Jersey: Prentice Hall.
- SHAW, Linda R., CHAN, Fong ve MCMAHON, Brian T. (2012). Intersectionality and Disability Harassment: The Interactive Effects of Disability, Race, Age, and Gender. [Electronic Version] *Rehabilitation Counseling Bulletin*. 55. 2: 82-91. (19.11.2013).
- SHUTTLEWORTH, Russel P. (2004). "Disabled Masculinity Expanding the Masculine Repertoire", B.G. Simith ve B. Hutchison (Ed.). *Gendering Disability* içinde. New Jersey: Rutgers University Press, 166-179.
- SINGLETON, Tina L., BRESLİN, Mary Lou ve METTS, Robert L. (2002). *Gender and Disability: A Survey of Interaction Member Agebcies*. Mobility International USA. www.miusa.org adresinden 16 Temmuz 2013 tarihinde edinilmiştir.
- T.C. ANAYASASI, s. 2709. T.C. (1982 ve Ek 2010).*

* Yıldız imi ile işaretlenmiş kaynaklar içerik analizine dâhil edilmiş yasal düzenlemeleri göstermektedir.

* Yıldız imi ile işaretlenmiş kaynaklar içerik analizine dâhil edilmiş yasal düzenlemeleri göstermektedir.

T.C. BAŐBANKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ ve T.C. BAŐBANKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI. (2009). Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 (2. Baskı). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=14 adresinden 10 Őubat 2014 tarihinde edinilmiştir.

TÜİK (2013, Temmuz). *Nüfus ve Konut Araştırması 2011*. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276 adresinden 25 AĐustos 2015 tarihinde edinilmiştir.